

Gater, torg og heterotopier i byen. En kommentar til de siste års hendelser i Paris

Streets, squares and heterotopia in the city. A comment to the last years' events in Paris

Knut Rio

Professor, Universitetsmuseet i Bergen, Universitetet i Bergen

Knut Rio er professor i antropologi ved Universitetet i Bergen. Forskningen hans har vært opptatt av gaveutveksling, hierarki og egalitarisme, materialitet og kolonihistorie, samt spørsmål knyttet til hekseri og trolldom. Han har publisert *The Power of Perspective: Social Ontology and Agency on Ambrym Island, Vanuatu* (2007), *Hierarchy: Persistence and transformation in social formations* (sam-redigert med Olaf Smedal, 2009), *Made in Oceania: Social Movements, Cultural Heritage and the State in the Pacific* (sam-redigert med Edvard Hviding 2011), *The Arts of Government: Crime, Christianity and Policing in Melanesia* (sam-redigert med Andrew Lattas, 2011), og *Towards an Anthropology of Wealth* (sam-redigert med Theodoros Rakopoulos, 2019).

Knut.rio@uib.no

Sammendrag

Utgangspunktet for dette essayet er hvordan offentlige steder på forskjellige måter tiltrekker seg ulike kollektive uttrykk. For å peke på den særskilte rollen som gaten og torget spiller i byens utvikling, diskuteres de siste års hendelser i Paris gjennom begreper om «urban thresholds» og «heterotopi». På den ene siden legges det vekt på bevisst tilrettelegging av byrom for borgernes kollektive uttrykk, eksemplifisert gjennom Place de la République i Paris. På den andre siden tvinger nye bevegelser seg frem i de offentlige rommene på tross av regien fra byplanleggere, med krav om sosial endring som ikke vinner frem på andre politiske arenaer enn gaten og torget. Dette eksemplifiseres i hovedsak gjennom aksjonene til «de gule vestene» på Champs-Élysées. I diskusjonen understrekes det at gaten og torget har en unik status i byen som møtested for forskjellige grupperinger, for opplevelsen av annerledeshet og mangfold og dermed også sosial nyskaping og kompleksitet.

Nøkkelord

Paris, offentlige byrom, aktivisme, sosial endring, kompleksitet, heterotopi

Abstract

The starting point for this essay is the generative potential of public urban spaces and how public places in different ways attract different collective expressions. To point out the special role that the street and the square play in the city's development, recent years' events in Paris are discussed through the concepts of 'urban thresholds' and 'heterotopia'. On the one hand, social activism finds expression in urban spaces planned for that purpose and this is exemplified through recent years' events at the Place de la République in Paris. On the other hand, movements also find their way forward without the guidance of city planners, because demands for social change simply have no other arena than the street and the square. This is mainly exemplified through the actions of the 'yellow vests' at Champs-Élysées. In the discussion, it is emphasized that the street and the square play a unique role in the city for the experience of otherness and difference and thus also social innovation and change.

Keywords

Paris, public urban spaces, activism, social change, complexity, heterotopia

Innledning

En storby som Paris representerer uten tvil en utfordring for antropologen (se Tissot 2005, Fassin 2013, Monjaret et.al. 2012, Balibar 2014). Det er en by med så mange nivåer og så mange innbyggere, spredt over så store områder geografisk at å finne byens «essens» er vanskelig. Byen har gjennom århundrene vært et sentrum for kirken og for kongehus, for de forskjellige franske republikkene og for den franske kolonistaten. Den har vært et opphavssted for den borgerlige offentlige sfære, et sentrum for industri, handel og finans. Den har vært utgangspunktet for vidtrekkende egalitære revolusjoner og massive ideologiske endringer. Den har vært et sted for innovasjon og avantgarde i kunst og vitenskap, grunnlaget for nytt teater, ny film, ny litteratur, ny filosofi, ny mote og nytt kjøkken. Byen er en av verdens største turistdestinasjoner, og selvsagt, som et resultat av alt dette, byen er i høyeste grad et åsted for polarisering mellom klasser, religioner, etniske grupper og identiteter. Byen har vært sentrum for statlig vold, terrorangrep og sosiale bevegelser.

Når vi ser det innovative og grensesprengende i byens historie, kan vi reise spørsmålet om hvor det egentlig er at sosial endring finner sted i byen. Hvilke muligheter har folk i hverdagslivet for å gjenskape seg selv, opprette nye relasjoner eller utvikle livet sitt? Hvor skapes det nye sosiale felleskap i byen som gir folk ny mening, ny status eller ny sosial struktur? Hvilke muligheter har de for å oppleve annerledeshet? Jeg foreslår at offentlige steder kan være et metodologisk utgangspunkt for å se på kompleksitet i storbyen. Forskjellige gater, torg, og parker gir tilholdssted for innbyggere og folkemengder med forskjellige sosiale, politiske, religiøse og økonomiske strukturer og med forskjellige symbolske regimer, og de møtes fordi de søker areaer for å skape endring.

Artikkelen er basert på et opphold i Paris i 2016, men er ikke primært basert på min egen etnografi. Den er snarere en generalisert kommentar til hva mange andre har skrevet om de siste års hendelser i Paris, og er ment som et forslag til en måte å lokalisere produksjonen av urban kompleksitet og endring.

Byens terskler og heterotopier

Et godt utgangspunkt for å forstå den komplekse byen er De Certeau's blikk fra det han kaller for «walking in the city» (1984:91). Hans utgangspunkt for å forstå byen er nemlig knyttet til hvordan folk beveger seg i den, på bakkenivået. Dermed underordner han andre definisjoner av byen; historiske, økonomiske eller politiske. Det er gjennom borgernes hverdagslige omgang med byen at de «skriver» byen, uten at de selv kan «lese» den, og deres bevegelser gir oss byen som en foranderlig prosess, et dokument som hele tiden forfattes på nytt. Dermed fanger han også opp hvordan byen artikulerer pluralisme på en fungerende måte i praksis, ved at forskjellige folk møtes, på nye steder og i nye sammensetninger. Dette foregår ikke nødvendigvis i tråd med gjeldende visjoner om byen eller i harmoni med hvordan folk vil at byen skal være, og ofte finnes det i byen uttrykk for ting som ikke burde være der – det som skiller seg ut og yter motstand mot byens orden. De Certeau skriver:

Their story begins on the ground level, with footsteps. They are myriad, but do not compose a series. They cannot be counted because each unit has a qualitative character: a style of tactile apprehension and kinesthetic appropriation. Their swarming mass is an innumerable collection of singularities. Their intertwined paths give their shape to spaces. They weave places together. In that respect, pedestrian movements form one these real systems whose existence in fact makes up the city. They are not localized, it is rather they that spatialize (1984:97).

Dette perspektivet til De Certeau fordrer til en viss grad at vi flytter metodologisk fokus bort fra spesifikke institusjoner, bydeler, lokale nabolag, familieliv, arbeidsplasser, kjøpesentre og butikker, når vi studerer byen og heller undersøker de udefinerte åpningene og møteplassene mellom disse andre arenaene. Fordelen med denne tilnærmingen er at det fanger opp den kreativiteten som finnes i byen for å skape dens strukturer på nytt. På samme vis som mennesker som snakker sammen til dels kan skape ny mening ut fra språkets strukturer, så kan mennesker som møtes i byen ta i bruk byens strukturer på nytt også. Byen kan sies å ha sitt eget språk, og i noen tilfeller snakker byen tilbake til oss eller gir oss motstand når vi beveger oss rundt i den (Sassen 2013). Det er derfor ikke bare en fare forbundet med for autoritær byplanlegging som legger for sterke føringer på bruken av byrom, men det er også en fare med analytiske tilnærminger til byen som i for stor grad forholder seg til dens strukturer som gitt. Det springende punktet for meg i denne artikkelen er at det er i de offentlige byrom at det ligger mest muligheter for å utvikle i praksis en tilnærming til annerledeshet og forskjell og dermed sosial endring i byen.

Dette har også mer nylig blitt tatt opp av Stavros Stavrides i hans bok *Towards the City of Thresholds* (2019). I hans analyse fungerer byens offentlige rom som terskler, eller døråpninger, for å utfordre samfunnets orden og struktur. Vi har en tendens til å se enten familien, nabolaget eller forstaden, eller til og med arbeidsplassen, som det autentiske stedet for sosial kreativitet. Likevel, når vi ser oss rundt, så innser vi raskt at disse arenaene for sosialitet er veldig begrenset når det gjelder nyskaping og frihet. Det utøves fra forskjellig hold stort press på familien, skolen, arbeidsplassen, og mye aktivisme handler egentlig om å finne utløp for å unnsnippe disse strengt definerte sfærene, også i romlig forstand. Egentlig blir mange forsøk på nyskaping presset ut i de offentlige rom, til gatene, parkene og allmenningene, hvor de ofte blir portrettert som alternativistiske og opprørske og til og med gjort ulovlige.

Stavrides argumenterer også for at de urbane tersklene, i kontekster som *square movements*, *occupy* og *gule vester*, skaper sosiale formasjoner med preg av «heterotopi». Dette begrepet ble kun hastig utviklet av Michel Foucault i en kort forelesning som han selv aldri publiserte (Foucault 2008), men det har nå fått stor innflytelse på mange felt. Foucault utvikler begrepet for å sette fingeren på våre muligheter, i våre daglige liv, for å møte på annerledeshet. Han nevner en rekke eksempler på hvordan folk i alle slags samfunn utvikler strukturer for dette, og i det tradisjonelle Paris var det kanskje først og fremst teateret, museet, gravplassen og bordellet som fanget denne ideen. Slike steder gjør seg interessante ved å hente inn forskjellige elementer utenfra i sin oppbygging. Slik som en botanisk hage fremviser planter fra hele verden, eller slik skipet frakter varer og passasjerer fra forskjellige steder. De representerer en fremstilling av heterogenitet der hvor homogenitet er normen. De er sammensatt av og presenterer elementer som vanligvis ikke hører sammen. Stavrides legger da til at «they suspend the order that defines them» (2019: 108), siden det budskapet de gir til den interne dialogen i samfunnet er at det finnes mange alternativer til den orden som er opprettet. Det som da også blir poenget når det gjelder torg og gater i Paris er at de hele tiden blir gjort til heterotopier i den forstand at de skaper helt spontane og liminale former for sosialt felleskap ut fra en sammensetning av folk som vanligvis ikke holder sammen. De blir heller ikke uttrykk for en varig ny orden, et nytt samfunn med permanens, men uttrykker i stedet «passages towards otherness», og «a visit to a world that does not yet exist» (Stavrides 2019:112). Heterotopier arrangerer altså stedlighet, og dette er kanskje den mest interessante dimensjonen i Foucaults essay. I motsetning til utopien, som på mange måter følger normer og ideologi, men uten å være plassert på et konkret sted, handler heterotopier om å organisere heterogenitet, og å administrere annerledeshet og motstand. I mot-

setning til utopiske bevegelser, som har et sterkt skille mellom dem som er med og dem som er mot, fungerer heterotopier som liminale møtested for ideer som ennå ikke er utviklet, med organisering som enda ikke har ledelse eller mål. I Paris er de urbane møtesteder noe som folk simpelthen gir seg hen til, og det er noe som de kanskje stiller opp på like mye med føttene som med hodet (for å komme tilbake til De Certeaus «walking in the city»). De blir spontant del av en heterogenitet, som da også i neste omgang setter spørsmålstejn ved de franske verdiene, institusjonene og den franske historien.

Jeg skal videre peke på hendelser i Paris i de senere år, og hvordan heterogenitet og møter mellom forskjellige grupper på offentlige steder fungerer som heterotopier. Til forskjell fra de heterotopier som Foucault nevner, så er ikke tidvise ansamlinger av folk på offentlige steder av samme materielle karakter. De mangler derfor også noe av den faste, nesten rituelle formen som museet, teateret eller bordellet krever, men til gjengjeld så gjør de mye mer av seg ved å sette fokus på forskjell i seg selv; forskjell mellom fattig og rik, svart og hvit, menn og kvinner, stat og folk, fortid og nåtid etc. Som Olsen og Bertelsen påpeker i introduksjonen til dette spesialnummeret så utøves det press på byens borgere fra mange hold, og ikke minst press på byens romlighet. Overvåkning, politibarrikader, styring av folks bevegelser med omlegging av infrastruktur, galopperende eiendomspriser som presser folk ut i forstedene – alt dette er i høyeste grad tilfelle i Paris. Mye aktivisme i Paris følger også de tendensene som har vært påpekt rundt gentrifisering andre steder (Hertzfeldt 2006, Franquesa 2013), og særlig trenden med en alvorlig «diminution of urban commons» (Gidwani and Baviskar 2011:42) og økende restriksjoner og kontroll med de urbane fellesområdene (Jenzen et.al. 2020). I dette bildet oppfatter jeg begrepet heterotopi som et uttrykk for ikke bare det at vidt forskjellige elementer fra samfunnet finner sammen, men hvor man også erfarer en form for motstand og friksjon og en underliggende vold mellom elementene. Når gaten og torget til de grader blir fylt opp med så forskjellige uttrykk for politiske spørsmål som ikke har utløp andre steder, så blir de også heterotopier med mer eksplosiv kraft enn det Foucault tiller begrepet tilbake på sekstitallet.

Offentlige steder med mening i Paris

Jeg tilbrakte høsten 2016 i Paris. Dette var en turbulent periode i byens historie, og man kan kanskje si at det som fant sted var en krise i definisjonen og bruken av offentlig rom. Terrorangrepet på Charlie Hebdo-magasinet i januar 2015 og angrepet på konsertlokalet Bataclan i november 2015 skapte en utvidet unntakstilstand, og iverksettelse av høyeste beredskap av det såkalte vigipirate-systemet, som innebar massiv tilstedeværelse av politi og militære som inntok offentlige steder og vaktet over mulige nye terrormål over hele byen; med oppstilling og barrikader utenfor skoler, kirker, kafeer og på plasser med nye folk.

Man kan imidlertid også si at dette ble en forløsning for bruken av offentlige rom, en forløsning av et potensiale for store torg og avenyer til å samle store folkemengder på tvers av sosiale skillelinjer. La meg dvele litt ved angrepet på Charlie Hebdo den 7. januar 2015. Bare timer senere begynte folk i Paris å samles i gatene. Klokken seks om ettermiddagen ble det rapportert av avisen *La Liberation* at 35 000 mennesker allerede hadde samlet seg på Place de la République, under statuen av Marianne, selve symbolet på republikansk kamp og frigjøring. De neste dagene antas det at flere millioner parisere samlet seg som et spontant uttrykk for solidaritet, og under slagord «mot hat og barbari». Bare i løpet av en dag ble hendelsen løftet fra å være et terrorangrep på medlemmer av en kontroversiell avis til en begivenhet av mye større omfang; et angrep på den grunnleggende retten til ytringsfrihet, et angrep på «det franske folket», på hele den «frie verden». Om morgenen den 8. januar

hadde en av de store franske avisene som overskrift «La France Debout» («Frankrike står opp», *La Liberation*, side 2). Allerede her på de første sidene av denne viktige franske avisen ble terrorhendelsen satt i relasjon til «Le Peuple» og «La République». Slagordet «Debout La France» er godt kjent for franskmennene, og har allerede blitt påberopt ved flere anledninger som et populistisk og nasjonalistisk slagord. Det går tilbake til Charles de Gaulle-tiden med «Debout la République» og opprettholdelsen av fransk imperialistisk storhet og kolonialt overherredømme. Det ble brukt i Jacques Chiracs kampanje for presidentskap i 1995 og nylig i det nasjonalistiske partiet kalt «Debout la France» som ble grunnlagt i 1999 og som ser på seg selv som et gaullistisk parti. På denne dagen etter angrepet på Charlie Hebdo fungerte dette slagordet som en slående overskrift ved siden av bildet av de enorme folkemengdene i gatene i Paris.

Alle disse reaksjonene til folk i Paris, til politikerne og til media, skjedde umiddelbart og uten at noen hadde regien på det. Folk tok ganske enkelt til gatene, som en nærmest instinktiv folkelig reaksjon. Det var som om hendelsen satte fyr på det gamle parisiske idealet om revolusjon og frihet, likhet og brorskap. Følelsene som terroren utløste, var sammensatte. En følelse av sjokk over drapene i seg selv, et ønske om å engasjere seg i kollektiv sorg, en trang til å anerkjenne tapet av kjente offentlige personer som mange beundret for deres satiriske arbeid, et mål om å vende tilbake til det offentlige liv som var blitt så radikalt forstyrret av skytingene, eller en interesse for i fellesskap å erklære lojalitet til de republikanske frihetsverdier i strid med statsmaktens massive politistyrker og autoritære grep (se Kapferer 2015). Alle disse følelsene, på begge sider av den politiske skalaen og gjennom alle samfunnslag, fikk sitt utløp på Place de la République disse dagene (se også Fassin 2015).

Dette fortsatte også etter 2015. I den bevegelsen som ble kalt for *Nuit Debout* («Oppreist i Natten») ble den samme offentlige plassen okkupert utover i 2016 av aktivister som på kvelder og netter samlet seg og ga uttrykk for sin uro og oppfattelse av urettferdighet. Dette var i forlengelsen av såkalte «square movements» andre steder i verden (se Susser 2017), hvor unge mennesker samles gjennom en kollektiv bekymring for en usikker økonomisk fremtid og urettferdighet. *Nuit Debout* oppstod som en direkte og momentan reaksjon på et forslag om en ny lov for regulering av arbeidslivet, den såkalte El Khomri-loven, som ville gjøre det enklere for arbeidsgivere å avskjedige folk og redusere muligheten for velferdsordninger, men beleiringen av plassen gikk langt utover en vanlig demonstrasjon, og Ida Susser beskrivelse er interessant på flere måter (2017:13). Selv om den oppstod spontant i mars 2016, ble bevegelsen langvarig og strakte seg langt ut i 2017. På tvers av tidligere politiske og sosiale skillelinjer ble den et uttrykk for en ny politisk stemme og struktur. Det ble laget åtti kommisjoner rundt særlige utfordringer – som politivold, velferd, boligpolitikk, veganisme, rasisme og immigrasjon. En generalforsamling ble satt ned hver kveld, og underforsamlinger der det var behov for det. Det ble arrangert konserter, og plassen tiltrakk seg frivillige musikere. Det ble stelt i stand velferdsordninger for de hjemløse. Det ble også organisert regelmessige marsjer og opptog ut til andre områder i Paris hvor de tok imot råd fra lokale grupperinger. Papirløse afrikanske flyktninger sluttet seg til opptogene, det samme gjorde arabiske kvinner og menn fra forstedene. I juni 2017 ble det største opptoget arrangert, da som et samarbeid mellom *Nuit debout*, fagforeninger, feministgrupper, anarkister, naturvernere og anti-fasister. Nå samlet det seg igjen flere hundre tusen mennesker på torget for å delta og vise sin motstand mot styresmaktens reformer, mot kapitalen og mot de autoritære kreftene i det franske samfunnet. I disse månedene ble Place de la République gjort om til en virkelig heterotopi for den politiske verden, med et mangfold av elementer fra det franske samfunn samlet på ett sted i et spektakulært skue med masse energi.

Det store poenget til Susser er at selv når denne protest-organisasjonen etter hvert opp-

løste seg utover i 2017, så hadde den ført til en del varige endringer i den parisiske offentlighet og ikke bare for de enkelte deltagerne. Det førte beviselig til en rekonfigurering av venstresiden i politikken og dette ga seg klart til kjenne under presidentvalget i 2017. Man fikk fremveksten av et nytt progressivt parti, *La France Insoumise* («Det opprørske Frankrike»), som under dette valget fikk overraskende stor oppslutning. Ida Susser tolker dette som en direkte konsekvens av den sosiale bevegelsen på Place de la République (Susser 2017:15). Hun argumenterer for at bevegelsen, som altså fant sted ute i mellomrommet mellom familieliv, sivilsamfunn, arbeidsliv og offentlige institusjoner, faktisk skapte et nytt politisk tilholdssted for dem som hadde falt utenfor, eller som våget å ta steget bort fra, de forhåndsdefinerte felleskapene. Hun understreker også at den kollektivistiske bevegelsen ga dem som deltok en form for utdanning. Deltagerne stablet på kort tid på beina en ny sosial struktur, med et nytt språk, ny kalender, nye medier, ny infrastruktur og velferdsordninger, og måter å forhandle frem, på en offentlig plass, løsninger på problemer hvor deltagerne i utgangspunktet ikke delte de samme verdier. Susser skriver (2017:17):

Protesters perform a political drama that may change their own minds about their own efficacy and possibly the minds of others through spectacle.

Man kunne funnet flere andre eksempler på tilsvarende nyskapende bevegelser på andre offentlige plasser i andre byer (Graeber 2009), mest fremtredende kanskje i New York (Chomsky 2012; Juris & Razsa 2012), Gezi Park i Istanbul (Gül et. al 2014) eller Madrid (Corsín Jiménez & Estalella 2014). Det er med erfaringen fra slike situasjoner at Stavrides (2019) påpeker at urbane steder ikke skal oppfattes som containere for sosialt liv med en egenart eller essens som må beskyttes eller som står i fare for fragmentering. De er snarere åpninger for nye sosiale formasjoner. Han beskriver små og store samlinger av folk, i parker, på kafeer, på allmenninger og på gatehjørner, hvor det egentlig dannes nytt sosialt liv ganske enkelt ved at folk møtes på tvers av byens grenser. Han skriver, i overensstemmelse med Susser og Nuit Debout, bevegelsens perspektiver:

Imagining a different future, means, therefore, trying to experience and conceptualize spatialities that may help create different social relations (...) The idea of threshold emerges as a concept which captures the spatial dynamics of emancipation. As will be shown, threshold areas mark changes, indicate comparisons, regulate and give meaning to the act of crossing as an act which produces changes (2019: 13).

Når folk går rundt i byen eller inntar gater og torg, så konstruerer de også, ved fotsporene sine for å følge De Certeau, den differensierte symbolske virkeligheten til de forskjellige byrommene som de befolker (se også Sansi 2020). Når en folkemengde møtes på ett sted, er den ikke nødvendigvis det samme som en folkemengde på et annet sted, men kan ha helt andre sosiale verdier, måter å organisere seg på, og orientering mot fremtiden. Denne kvalitative forskjellen på hvordan folkemengder inntar byen er det som gjør byen kompleks. Dette er et perspektiv på sosialt liv i byen som fort forsvinner i kvantitativ samfunnsforskning som lokaliserer mening på de arenaer der hvor folk befinner seg mest – i hjemmet eller på arbeidsplassen – eller der hvor de legger igjen mest penger – på kafeer og butikker.

For pariserne så ligger byens gater, bygninger og monumenter foran dem som et symbolsk landskap, med forskjellige statusmessige, politiske, økonomiske eller religiøse verdier. Dette symbolske landskapet danner grunnlag for pluraliteten og polariseringen i Paris: Sør for Seinen og nord for Seinen, identiteten til de forskjellige distrikt og forsteder, mulighetene eller begrensningene som åpenbarer seg ved de forskjellige metro-stasjonene, trengselen av arbeidere på RER B-toget opp i mot de elegante kontorfolkene på linje 1 på metroen etc.,

men ut fra De Certeaus og Stavrides perspektiver så er det konkrete kvalitative innholdet i dette bybildet forløst først ved måten folk inntar de symbolske stedene og gir dem mening i kvalitativ forstand. Den intense tilstrømningen til Place de la République i 2016 er et eksempel på en slik meningsdannelse; med en helt klar symbolsk foranledning, men først oppfylt med konkret uttrykk under disse helt spesielle omstendighetene. Hendelsene her illustrerer et brudd med den polariseringen som ble tegnet opp av medier og politisk populisme.

I denne forbindelse vil jeg nevne en liten avisartikkel i *Le Parisien* som også satte i gang en forståelse hos meg om kvalitativt viktige offentlige steder i Paris. I seksjonen for lokale nyheter den 26. oktober 2016 kunne vi lese en reportasje om Patrick Maurin, en kommunalfunksjonær, som hadde gått hele veien fra hjembyen i Lot-et-Garonne sørvest i Frankrike til Paris, for å overbringe «en melding fra folket i Frankrike» (Le Parisien 2016). Det var en beskjed fra Frankrike utenfor Paris om misnøye med myndighetene. Han uttalte at han representerte innbyggerne på «steder som var blitt forlatt av staten», steder der fabrikker og boulangerier hadde stengt ned og hvor folk var uten arbeid. Han kom altså ikke til Paris som en representant for en forening eller organisasjon eller politisk parti, men på vegne av det franske folket. Det er interessant å merke seg at når han nå kom gående inn i Paris i denne politiske vandringen, etter å ha tilbakelagt sytti mil på veien, gikk han direkte til de plassene med spesiell symbolsk verdi for franske borgere. Han oppsøkte først Place de la République og møtte journalister og formidlet budskapet sitt til dem som ville høre på. Der fant han denne samme offentlige plassen som var åsted for «jeg er Charlie» og *Nuit Debout*, heterotopien som i hele denne perioden var møtested for folk som søkte kjernen i de franske konstitusjonelle verdiene. Det var altså intuitivt plassen å gå til for å gi uttrykk for de republikanske ideene om frihet, likhet og brorskap. Deretter bega han seg sørover, krysset Seinen, og tok veien til *Palais Bourbon*. For de parisiske avisleserne betydde henvisningen til *Palais Bourbon* at hans andre destinasjon var *Assemblée Nationale*, altså parlamentet. Der kunne han levere budskapet sitt som et brev til folkets representanter. Dette palasset ble bygget rundt 1720 for Ludvig den 15. sin søster, men ble ekspropriert under revolusjonen og har siden da fungert som folkeforsamling. Navnet på det kongelige palasset referer til Bourbon-kongehuset, som alle Ludvig'ene tilhørte. At dets navn fremdeles knyttes til monarkiet, mens det nå huser den fremste republikanske institusjonen, viser den historiske dybden i Paris' symbolske romlighet. Det er klart at for denne mannen fra provinsene og for leserne virket de to pilegrimsstedene hans åpenbare, ettersom de pekte på de to fremste symbolene for det franske folket, for revolusjon og for republikken. Da jeg leste denne artikkelen, overrasket det meg egentlig at han ikke oppsøkte et regjeringskontor eller en navngitt stortingsrepresentant for å avlevere sitt brev, men snarere et torg og et forsamlingshus, men som jeg allerede har indikert er det i de siste årene blitt tydelig at nettopp Place de la République har blitt et essensielt møtested for folkelige uttrykk av en viss type. Denne store, åpne plassen ringer inn en svulstig skulptur som er ment å fremstille den franske republikken. Øverst troner den revolusjonære heltinnen Marianne, selve symbolet på de republikanske verdiene, som holder opp en olivengren. Under seg har hun tre andre kvinnefigurer, allegorier henholdsvis for frihet, likhet og brorskap, en bronseurne som symboliserer allmenn stemmerett, en løve som symboliserer den suverene nasjonen, og forskjellige tablåer som viser til de store historiske hendelser under revolusjonen i 1789.

Den utstrakte bruken av plassen for demonstrasjoner og feiringer har også vært et bevisst mål for byplanleggerne i Paris. I 2008 ble plassen renovert for å bli «et storslått folkelig torg for det 21. århundre», i kommunens språkbruk (Delarc 2016:1). Akkurat som flere andre plasser i Paris, som for eksempel Beaubourg-plassen ved Pompidou-senteret, er

den nettopp ment å være et forsamlingssted for folk, for å gi fritt utløp for spontane kunstuttrykk, musikk, teater eller politiske ytringer. Deres betydning og status er til en viss grad gitt av plassenes materialitet og historie, men det er viktig å understreke at deres verdi som «urban threshold» først og fremst tar form som en sum av de praksiser som finner sted der. Som vi har sett har Place de la République i høyeste grad kunne oppfylle ideen om å skape virkelig dynamiske byrom, men innenfor en viss kulturell og ideologisk ramme. Plassen tiltrekker seg folkelige uttrykk med verdier rundt solidaritet og de egalitære idealene til selve republikken. Som vi har sett de siste årene, selv om uttrykkene riktignok har tilholdssted på venstresiden eller med fagforeningene i fransk politikk, så er plassen kanskje først og fremst et møtested for folk som søker alternative og åpne arenaer for å fornye den offentlige diskursen i Frankrike og diskutere politikk utenfor de vanlige skillelinjene som dras opp av mediene. Place de la République er dermed blitt et unikt sted i Paris, med egne forutsetninger for sosiale relasjoner og politiske ytringer, og på god avstand fra de dominerende politiske eller økonomiske institusjonene. Folkemengdene som samles der er spontane, improvisatoriske bevegelser med kollektivistiske idealer. Torget som en planlagt arena for parisisk folkeliv har tidvis blitt gjort om til en dynamisk heterotopi hvor deltagerne der og da kan oppsøke et faktisk mangfold av politiske ytringer, og møte folk fra forskjellige lag av befolkningen – en enhet som ikke eksisterer ellers i det franske samfunnet, men som tar inn i seg elementer fra mange deler av det. Erfaringen fra heterotopien forplanter seg da til å bli en større kritisk erfaring med den franske republikken generelt.

Bevegelser på tross av byens struktur

Hvis vi beveger oss videre til andre torg og gater innenfor Paris, finner man andre folke-mengder med andre verdier, andre sosiale strukturer og andre effekter på fransk samfunns-liv. Også her er det snakk om sammensatte bevegelser som tiltrekker seg folk fra vidt for-skjellig bakgrunn og status, og som søker nye arenaer for å skape sosial, økonomisk og poli-tisk endring, men det er ikke nødvendigvis sånn at de følger opp de strukturene som er laget av byplanleggerne. For å finne den bevegelsen som kanskje i størst grad bryter med byens struktur, og går til angrep på den, er det mest nærliggende å gå vestover i byen, til Champs-Élysées og Place Charles de Gaulle. Denne delen av byen har de siste årene vært dominert av en annen type folke-mengde enn den vi har sett på Place de la République. «De gule vestene» står for en ganske annen symbolsk og historisk definisjon av «folket», og de har heller valgt Napoleons Triumfbue og den overdrevent snobbete Champs-Élysées ave-nyen som kjerneområdet for sine manifestasjoner (se Bantigny 2020). Mens det forrige ste-det mobiliserer rituelle fremførelser av verdiene til byborgerne i Paris, ser det andre ut til å mobilisere også demonstranter fra resten av Frankrike, fra de rurale områdene, og bevegelsen behandler Paris først og fremst som sentrum for elitenes arroganse og korrupsjon. Her har de inntatt avenyen hvor de dyreste varehusene ligger, de fineste restaurantene og de mest kostbare leilighetene og kontorene, i tillegg til presidentpalasset. I motsetning til det første stedet står ikke de gule vestene for venstreradikale verdier eller fagforeninger eller tro-skap til den republikanske plattformen, men manifester aggresjon og motstand mot republikken, mot enhver politisk plattform, mot staten, mot media og mot manifestasjoner av rikdom og bedriftsinteresser. Folkemengdene her opptrer på andre måter, har andre typer sosiale relasjoner, andre verdier rundt hjemlandet, familiestrukturer, religion og det å være fransk. De har gjort kjent sine krav rundt arbeidsledighet, protest mot økte dieselav-gifter og andre skatter, økte levekostnader og med mye skepsis og mistro til den urbane eli-ten og alliansen mellom finans og det politiske etablissementet. Her finner vi også en inn-

blanding av mer voldelige uttrykk som middel for å angripe bedrifts-staten der hvor den er mest synlig i Paris. De gule vestene samlet seg ikke på det åpne torget, men ute i biltrafikken og i rundkjøringer, og utfordrer dermed byens infrastruktur, flyt og mobilitet. Byggingen av små midlertidige bygg i rundkjøringene, for å okkupere dem på mer permanent basis, gjorde rundkjøringene til de gule vestenes sosiale form. Rundkjøringer er alltid tilgjengelige, åpne for alle og helt sentrale for all trafikk og bevegelse (Bonin og Liochon 2020). I Paris fikk okkupasjonen i rundkjøringen på Place Charles de Gaulle en helt egen symbolsk storhet over seg, i og med at man okkuperte og la beslag på den monumentale triumfbuen som Napoleon bestilte etter sin viktige seier i Østerrike i 1805. Tagging på bygningen og språkbruken spilte direkte på triumfen til de gule vestene over det de mente var dagens franske fiender. De kunne da også blokkere den enorme trafikkmaskinen som forbinder alle deler av Paris.

Det begynte med en oppstandelse rundt President Macron sin grønne avgift på diesel i november 2018. Titusener av innbyggere i rurale og urbane strøk tok til gatene og blokkerte rundkjøringer rundt om i landet, alle iført gule sikkerhetsvester. I de store byene utviklet dette seg til store demonstrasjoner og direkte angrep på elitistiske kvartaler. Protestene som fant sted hver lørdag uke etter uke, var sammensatt av for det meste arbeidsfolk i den private sektor og selvstendig næringsdrivende, menn og kvinner. Svært få av dem så seg selv som «politiske aktivister», bevegelsen var opptatt av at den ikke fulgte noen politisk plattform, og når det gjaldt politiske verdier som innvandring og miljø var den snarere på høyresiden enn på venstresiden. Derfor var det også lite deltagelse fra de araber-dominerte *banlieue*'ene, eller forstedene, i bevegelsen, akkurat som den heller ikke appellerte til lærere eller akademikere (Chamorel 2019). Bevegelsen ble beryktet for vold og hærverk, men også dette var rettet mot symbolske mål. Ikke bare var det angrep på selve triumfbuen i enden av Champs-Élysées, men også utvalgte mål på selve avenyen. I juli 2019 gikk de for eksempel til målrettet angrep på den kjente restauranten Le Fouquet's, blant Paris' dyreste, knuste vinduer og inventar og satte fyr på bygningen. Det ble tagget på veggene, «Fouquets er vår». Restauranten er kjent for å ha vært stamstedet til President Mitterand, og President Sarkozy feiret sin valgseier i 2007 her (The Guardian 2019).

Også dette var en spontan bevegelse, uten ledelse, styring eller ideologisk program. Også denne bevegelsen idealiserte verdien om fransk brorskap, men den fikk likevel helt andre sosiale uttrykk enn de andre bevegelsene jeg har nevnt, og selv om det har blitt hevdet at denne bevegelsen ikke vil sette varige spor i den franske offentligheten, så har det også her vært et element av det som Susser kalte for utdannelse, eller holdningsendring, blant dem som deltok i protestene. Elise Lobbedez gjør dette klart i sine etnografiske beskrivelser:

The vest is, above all, a state of mind. Very often, seemingly commonplace daily activities take a political turn: for Anaïs, it's going to the market rather than the supermarket; for Michel, it's creating a parents' network to help with babysitting; for Frédéric, it's giving up buying things on Amazon. When it comes to the media, everyone pricks up their ears at the mention of strikes and controversial news stories, as they try to get their news from alternative outlets. Francine, for example, has distanced herself from the movement but stays actively informed via independent news sites. (...) Some, like Maxime Nicolle, decided to seek another job, more in line with their values. Marie, who worked in the business tourism market, quit her job to look for work that better fits her ideals (Lobbedez 2019).

Denne optimistiske fremstillingen står i sterk kontrast til hvordan mediene og staten fremstilte bevegelsen. Det er nå en kjent sak at politiet slo hardere ned på aksjonene til de gule vestene enn på demonstrasjoner som har vært orientert rundt anti-rasisme eller fagforeningsaksjoner. Gjennom en analyse av hundrevis av avis- og medieoppslag viser Jérémie

Moualek hvordan bevegelsen også ble behandlet annerledes av mediene. Ganske raskt ble bevegelsen definert som voldelig, og etter hvert var det først og fremst volden som laget oppslag, selv om selve bevegelsen stort sett var ikke-voldelig (Moualek 2022). Heller enn å lage oppslag som kunne belyse bevegelsens målrettede inntagelse av byens elitistiske områder, hoppet journalistene rett på antagelser om at den var styrt av «svartsinn», «aggresjon», «vandalisme» eller demonstranter som var respektløse, alkoholisererte og manglet ryggrad. For å rette opp inntrykket kunne for eksempel de gule vestene vise frem at de hadde med seg små barn til demonstrasjonene, og understreke at de bare var vanlige folk som følte tyngden av det økonomiske presset på skatt og avgifter.

Det er da også ganske tydelig at stampelet som bevegelsen fikk som voldelig, aggressiv, uorganisert og ulovlig, har mye å gjøre med at den brøt med byens skille mellom det offentlig og det private. Til forskjell fra *Nuit Debout* var heller ikke de gule vestene «hjemme» i byens offentlige rom, de var snarere inntrengere, fremmede som brøt seg inn i byens borgerlige sfære. Deres historiske bakteppe var ikke de heltemodige urbane oppstandelsene fra revolusjonene i Paris sin indre kjerne i 1789, 1830, 1848 eller 1870, men tidligere tiders beleiringer av byen, for eksempel av prøyssiske styrker i 1870 eller under nazistene under den andre verdenskrig, men i forlengelse av Stavrides' terskel-optikk så var det uten tvil en viktig bevegelse for franskmenn. Når folk som i sitt dagligliv er bundet opp av landsbyen eller småbyens rutiner av familie og arbeid brøt opp og ga seg hen til en aktivisme som til tider tok over livet deres, så må det innebære et sterkt behov for og ønske om en ny arena for å uttrykke seg på. Også blant de gule vestene var hendelsene preget av spontan organisering med folk som på forhånd ikke kjente hverandre eller hadde noe til felles. Også her var det tett organisering av aktiviteter, arrangementer, opptog og marsjer. Elise Lobbedez bekrefter også at mye av aktiviteten var modellert på *Nuit Debout* noen år tidligere, men på grunn av bevegelsens modell for direkte og til dels voldelige og ulovlige aksjoner, så ble organiseringen av bevegelsen også annerledes. Hun skriver om lukkede og hemmelige møter, og organisering på nivå av små, raskt sammensatte mikro-grupper av folk, og en pågående og altoppslukende livsstil som endret livet til deltagerne på lang sikt (Lobbedez n.d).

Perspektivet til Stavrides på «city of thresholds» (2019) ligger egentlig til rette for å studere mer unnselige sosiale sammenkomster i de åpne byrom enn dem jeg har nevnt her. Han portretterer folk som møtes for å slå av en prat på en benk i en park, som sitter sammen på en kafe eller som spaserer sammen ned en gate. Selv i slike sammenhenger skaper folk ny mening for seg selv og nye perspektiver på deres eget liv. Når jeg har beskrevet de mer spektakulære hendelsene på Place de République og Place Charles de Gaulle, så er dette helt i den ekstreme ytterkanten av kollektivistisk bruk av byrom. Ved nærmere studium kunne man også trukket frem flere andre store spontane oppkomster av folk på spesielle steder i Paris. Disse andre stedene fungerer da på andre skalaer av politisk organisering.

Place d'Italie og Montparnasse sør for elven er for eksempel sentrale for streiker og første mai-feiring, tilholdssteder for seremonier for fagforeningene. I den andre enden av det populære spekteret er den gylne statuen av Jeanne D'Arc på Place des Pyramides møtested hver første mai for en forsamling av nasjonalister, fascister og ytre høyre-tilhengere. Deres feiring av nasjonal storhet på plassen her går visstnok tilbake hundre år. I lang tid har dette arrangementet vært fast på programmet til Front National og Jean-Marie Le Pen. Vi kan forestille oss hvordan disse feiringene også skaper alternative rom for folk som ønsker seg et annet samfunn eller et annet liv, borte fra deres vanlige rutinemessige liv. På tilsvarende måte har også plassen foran Notre Dame katedralen blitt et møtested for enda en type folkemengde. Etter brannen i 2019 samlet mennesker fra hele Frankrike seg her på allmenningen foran katedralen, for katolsk messetilbedelse og felles bønn.

Hvert av disse offentlige stedene tilbyr symbolske uttrykk for forskjellige typer av frigjøring, men manifesterer alle sine ulike verdier overfor person, stat og republikk. De innfødte i Paris og Frankrike kunne selvfølgelig utvidet denne listen over ulike offentlige steder i det uendelige, og jeg har bare her gitt noen tilfeldige øyeblikksbilder av de mest kjente av dem. Hensikten er å poengtere at i den urbane parisiske atmosfæren som har oppstått etter terrorangrep og en godt synlig politistat, med usosiale politiske tiltak fra regjeringshold, elitisk maktarroganse og stadig vanskeligere levevilkår blant befolkningen, så har gatene og torgene i Paris fått ny viktighet for utviklingen av politiske uttrykk som ikke kan fremmes i de etablerte politiske kanalene. Det som på den politiske agendaen til mediene gjerne kalles populisme og polarisering, er på gatenivå heller levende heterotopier av folk som oppsøker, forhandler med og kanskje krasjer mot det de oppfatter som annerledesheten – enten det er folk med annen hudfarge, kjønn, overbevisning eller elitene eller byens gitte autoritære struktur.

Konklusjon

Storbyens kompleksitet har fått mye oppmerksomhet i antropologien, og på et tidspunkt foreslo Marilyn Strathern (1991) å tenke litt nærmere over hva det innebærer å finne ut av komplekse sosiale system. Hun utfordret det kosmopolitiske perspektivet, som hun fant blant annet hos Ulf Hannerz (1991:20), hvor kompleksitet handler om kulturell pluralisme, etnisk diversitet, internasjonale nettverk, heterogene sosiale relasjoner og fragmentering. Ifølge Strathern er det kanskje ikke slik at storbyen så enkelt kan sies å være mer kompleks bare fordi det er mer folk eller mer historie der. Vi bør ikke ta for gitt at det er mer variasjon, mindre likhet og mindre orden i storbyen, enn for eksempel i melanesiske landsbyer hvor hun hadde jobbet tidligere. Sammenligningen kommer an på hvilken skala man har for å studere kompleksiteten. Mengde er ikke et uttrykk for kompleksitet, med andre ord, og her er hun helt på linje med De Certeau. Spørsmålet blir heller hvordan man skal bedømme hva som er de faktiske sosiale skillelinjene i en storby, hvor det er at forskjeller skapes, mellom hvilke arenaer for sosialitet, og hvor man finner de forskjellige skalaene. Poenget til Strathern er at det i mange områder av storbyen bare foregår *mer av det samme*. Folk sover, spiser og jobber stort sett på likt vis dag etter dag. De er over alt innrammet av stramme normative, økonomiske, politiske og sosiale strukturer. Det finnes få arenaer i folks liv som åpner for endring, og både på personnivå og samfunns- eller institusjonsnivå er det veldig begrenset med steder som er tilrettelagt for nye måter å leve på. Parisere uttrykker da også livet som en evinnelig rutine, med uttrykket «*métro, boulot, dodo*» (t-bane, jobb og søvn). Det er unektelig mye ensretting i byen, også på tvers av store områder, på tvers av klasse, status eller nabolag. Det var også dette Michel Foucault satte fokus på med sitt provoserende foredrag om det heterotopiske. I en tid på sekstitallet hvor yngre mennesker hadde begynt å sette spørsmålsteget ved aksepterte normer og homogeniteten i folks rutinemessige liv, ville han sette fingeren på at alle samfunn har (eller bør ha) muligheter til å henvende seg til steder som på en eller annen måte artikulere annerledeshet og brudd med den hverdagslige ensformigheten. Når han i den forbindelse nevner teateret spesielt, så var det antagelig knyttet til at man i Paris på sekstitallet eksperimenterte med å flytte teateret ut på gaten; akkurat som man flyttet det politiske livet ut på gaten (se Rio og Bertelsen 2018). Mens Foucault nevner at teateret og museet på mange måter tilsvarer det som i andre samfunn kalles for ritualer, altså situasjoner som gir innblikk i tilværelsens andre muligheter, så er dette også for Strathern definerende for et begrep om kompleksitet. Hun påpeker at i melanesiske landsbyer så dukker det stadig opp nye sosiale fenomen som skaper forskjell; ting og perso-

ner tar ny form i overgangsritualer, i seremonielt bytte, i ekteskap og i krig. Disse hendelsene er konstruert for å gi folk anledning til å tenke over forutsetningene for hverdagslivet og for å lage åpninger for folk til å endre seg, både personlig og samfunnsmessig. Hun påpeker at kompleksitet avhenger av hvilken skala av forskjell og likhet man opererer med. Det har også å gjøre med hvordan man tenker om samfunn, tid og rom og folks bevegelser. I seg selv er det altså ikke slik at byen nødvendigvis er kompleks fordi den er satt sammen av mange mennesker, men byen blir kompleks når den klarer å manifestere forskjellige skalaer av annerledeshet, steder hvor folk og grupper av folk kan ta ny form. Politisk eller økonomisk polarisering slik det diskuteres i dette temanummeret, har ikke i seg selv noe med kompleksitet å gjøre. Polarisering er mer et begrep fra mediene som forteller oss at folk lever sine liv med stabile identiteter og grunnholdninger, på hver sin kant og i konflikt med andre grupperinger, og som om de de ikke kan endre seg og bli noe annet, men det som jeg har antydnet i denne artikkelen, er at den komplekse byen klarer å lage møtesteder hvor annerledesheten forhandles og brytes ned, eller i det minste brukes til å sette spørsmålsteget ved både ideen om homogeniteten og den (ofte) medie-skapte polariseringen. Trusselen med ensretting av byutvikling, homogenisering, tilrettelegging eller gentrifisering og enklaver er ikke polarisering i seg selv, men at byen mister sin kompleksitet. Som Saskia Sassen skriver: «Cities are complex systems. But they are incomplete systems. In this incompleteness lies the possibility of making – making the urban, the political, the civic» (Sassen 2013:209).

Folket i gatene er et uttrykk for den parisiske kompleksitet med andre ord, og hvordan byen snakker om seg selv, om vi følger De Certeau. Derfor bør vi følge med på mennesker som samles i gatene som unike øyeblikk i den utviklende historien som byen forteller. Der ute i gatene og på de åpne plassene finner folk seg selv som byborgere – det er ikke bare vi forskere som finner dem – og de finner seg selv i andre versjoner av seg selv enn hva som er tilfelle i hjemmet eller på arbeidsplassen. Her ute i de offentlige rommene kan folk dermed til og med finne seg selv, noen ganger mot seg selv.

Takksigelser

Denne artikkelen er skrevet i forbindelse med min deltagelse i ERC Advanced Grant- prosjektet ledet av Professor Bruce Kapferer, *Egalitarianism: Forms, Processes, Comparisons*. Jeg vil takke Bruce Kapferer og Bjørn Enge Bertelsen for inspirasjon under de årene det pågikk. Artikkelen ble først presentert under NAF-konferansen i Bergen i 2021, og jeg vil takke Trine Olsen Møgster for organiseringen av sesjonen om urbanitet og for veldig nyttige kommentarer på denne artikkelen. Jeg har også fått nyttige innspill av to anonyme fagfeller, og en grundig gjennomlesning av redaktør Kathinka Frøystad.

Referanser

- Balibar, É. (2014). Uprisings in the 'Banlieues'. *Constellations* 14 (2007), 60, 48.
- Bantigny, L. (2020). «La plus belle avenue du monde». *Une histoire sociale et politique des Champs-Élysées*. La Découverte.
- Boni, L. & Liochon, P. (2020). La fin des cabanes. Ethnographie de l'espace militant des ronds-points de Camon, *Contretemps*, 2 juni, 2020. <https://www.contretemps.eu/fin-des-cabanes-gilets-jaunes/>
- Chamorel, P. (2019). Macron versus the Yellow Vests. *Journal of Democracy*, 30(4), 48-62. <https://doi.org/10.1353/jod.2019.0068>
- Chomsky, N. (2012). *Occupy*. Penguin.

- Corsín Jiménez, A. (2017). Auto-Construction Redux: The City as Method. *Cultural Anthropology*, 32(3), 450–478. <https://doi.org/10.14506/ca32.3.09>
- Corsín Jiménez, A. & Estalella, A. (2014). Assembling Neighbors: The City as Hardware, Method, and “a Very Messy Kind of Archive”. *Common Knowledge*, 20(1), 150–171. <https://doi.org/10.1215/0961754X-2374808>
- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*. The University of California Press.
- Delarc, M. (2016). Quelle prise en compte des “usages” dans la conception des espaces publics urbains ? Le cas de la place de la République à Paris, *Métropolitiques*. <http://www.metropolitiques.eu/Quelle-prise-en-compte-des-usages.html>
- Fassin, D. (2013). *Enforcing Order: An Ethnography of Urban Policing*. Trans. Rachel Gomme. Polity Press.
- Fassin, D. (2015). ‘In the name of the Republic. Untimely mediations on the aftermath of the Charlie Hebdo attack’, *Anthropology Today*, 31(2), 3-7. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12162>
- Foucault, M. (2008). Of other spaces, in M. Dehaene & L. De Caeter (Eds.), *Heterotopia and the city: Public space in a postcivil society* (pp. 13-29). Routledge.
- Franquesa, J. (2013). On keeping and selling. *Current Anthropology* 54(3), 346– 369.
- Graeber, D. (2009). *Direct action: An ethnography*. AK Press.
- Gidwani, V. & A. Baviskar (2011). Urban Commons. *Economic & Political Weekly*, XLVI (50), 42-43.
- Gül, M., Dee, J. & Cünük, C. N. (2014). Istanbul's Taksim Square and Gezi Park: the place of protest and the ideology of place, *Journal of Architecture and Urbanism*, 38(1), 63-72. <https://doi.org/10.3846/20297955.2014.902185>
- Herzfeld, M. (2006). Spatial Cleansing. Monumental Vacuity And The Idea Of The West. *Journal Of Material Culture*, 11(1/2), 127–149.
- Jenzen, O., Erhart, I. Eslen-Ziya, H., Korkut, U. & McGarry, A. (2020). The symbol of social media in contemporary protest: Twitter and the Gezi Park movement. *Convergence. The International Journal of Research into New Media Technologies*, 1-24. <https://doi.org/10.1177/1354856520933747>
- Juris, J. & Maple, R. (2012). Occupy, anthropology, and the 2011 global uprisings. *Cultural Anthropology*. <https://culanth.org/fieldsights/63-occupy-anthropology-andthe-2011-global-uprisings>
- Monjaret, A. (2012). Pour une anthropologie de Paris, *Ethnologie Française*, 3(3), 413-417. <https://doi.org/10.3917/ethn.123.0413>
- Kapferer, B. (2015). When Is a Joke Not a Joke? The Paradox of Egalitarianism. I A. Zagato (Red.) *The Event of Charlie Hebdo: Imaginaries of Freedom and Control*. Berghahn Books, pp. 93-114.
- Le Parisien (2016). Après 600 km de marche, il va porter la voix des Français à l'Assemblée, 26. oktober, side 2. <https://www.leparisien.fr/hauts-de-seine-92/apres-600-km-de-marche-il-va-porter-la-voix-des-francais-a-l-assemblee-26-10-2016-6252726.php>
- Lobbedez, E. (2019). Gilets jaunes: One year on, how the ‘yellow vests’ movement has changed French citizens’ lives, *The Conversation*, Nov 16, 2019. <https://theconversation.com/gilets-jaunes-one-year-on-how-the-yellow-vest-movement-has-changed-french-citizens-lives-127178>
- Lobbedez, E. (n.d.). You can't report what you don't know: Methodological considerations of an ethnographer navigating organizational secrecy, *Ephemera Journal*. <http://ephemerajournal.org/contribution/you-can%E2%80%99t-report-what-you-don%E2%80%99t-know-methodological-considerations-ethnographer>
- Moualek, J. (2022). L'image disqualifiante de la «violence populaire» en démocratie. *Socio*, 16(2022), 139-158.
- Rio, K. & Bertelsen, B. E. (2018). Anthropology and 1968. *Anthropology Today*, 34(2), 9-13. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12419>
- Sansi, R. (2020). Walking utopias. The politics of walking in art and anthropology. *Social Anthropology/ Anthropologie Sociale*. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12749>
- Sassen, S. (2013). Does the city have speech? *Public Culture*, 25(2), 209-221. <https://doi.org/10.1215/08992363-2020557>
- Stavrides, S. (2019). *Towards the city of thresholds*. Professional Dreamers.
- Strathern, M. (1991). *Partial Connections*. Altamira Press.
- Susser, I. (2017). Commoning in New York City, Barcelona, and Paris. Notes and observations from the field. *Focaal - Journal of Global and Historical Anthropology*, 79 (2017), 6–22.

The Guardian (2019). France's gilets jaunes target luxury shops and restaurant in protests.

<https://www.theguardian.com/world/2019/mar/16/gilets-jaunes-target-luxury-shops-restaurant-paris-protests>

Tissot, S. (2005). Les sociologues et la banlieue: construction savante du problème des «quartiers sensibles». *Genèses*, 2005/3(60), 57-75. <https://doi.org/10.3917/gen.060.0057>